

BANKROTO ESMĖ: TEORIJA IR PRAKTIKA

Aistė Januševičiūtė¹, Daiva Jurevičienė²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

El. paštas: ¹aiste.januseviciute@gmail.com; ²daiva.jureviciene@vv.vgtu.lt

Anotacija. Straipsnyje susistemintos įvairių mokslininkų nuomonės apie vidines ir išorines bankroto atsiradimo priežastis. Nagrinėjant bankroto reikšmę šalies ūkiui, išskiriamos ne tik neigiamos, bet pažymimos ir teigiamos jo savybės. Straipsnio tikslas – išanalizavus pastarųjų metų Lietuvos įmonių bankroto dinamiką, nustatyti ir susisteminti pagrindinius nemokumą lemiančius veiksnius.

Reikšminiai žodžiai: bankrotas, krizių priežastys, bankroto reikšmė, bankroto dinamika Lietuvoje.

Įvadas

Mažėjantys šalies ekonomikos augimo tempai, auganti infliacija, sutrikę atsiskaitymai ne vieną įmonę gali priversti bankrutuoti. Įvairūs autoriai (Brecher *et al.* 2007; Šneidere, Būmane 2007; Stoškus *et al.* 2007; Sakalas, Virbickaitė 2003; Mackevičus, Rakštelienė 2005) nagrinėjo įmonių bankroto sukeliamas socialines ir ekonomines problemas, prognozavo įmonių bankroto tikimybes, teikė siūlymus įmonių vadovams, tačiau bankrotų skaičius nesumažėjo. Kiti autoriai (Garškaitė 2008) tik analizavo bankroto prognozavimo modelių taikymo tinkamumą Lietuvos įmonėms. Kadangi nuolat kintančioje ekonomikoje įmonių bankroto ypatumai yra skirtingi ir mažai nagrinėti, straipsnyje, pateikus teorinių nuostatų analizę, nagrinėjama įmonių bankroto problema ir jo pasekmės Lietuvos ūkiui.

Bankroto atsiradimo priežastys

Daug metų mokslininkai tyrinėja bankroto (nemokumo) atsiradimo priežastis, susijusias su sudėtinga, nuolat kintančia aplinka. Tokiomis sąlygomis įmonei sunku išvengti mokėjimų sutrikimų ir rimtesnių krizinių situacijų. Dažniausia įmonės nesugebėjimą prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos lemia vidinės ir išorinės nemokumo ir krizių priežastys (1 lentelė).

Vidinių priežasčių eiliškumas įvairiose šalyse skiriasi, tačiau vienos reikšmingiausių įmonėms yra finansų valdymo nesėkmės. Daugelis finansinių krizių savo esme yra likvidumo krizės, galinčios nuvesti įmonę į bankrotą. Dauguma krizių dažnai perauga į finansines.

Finansinės nesėkmės, taip pat ir dauguma kitų įmonės nesėkmių dažniausiai priklauso nuo įmonės valdymo sistemos netobulumo, nes nuo vadovybės kuriamų aplinkos sąlygų priklauso, ar kritinės, krizinės įmonės situacijos bus identifikuotos laiku, o sprendimai, padedantys spręsti kilusias problemas, bus tinkami.

Viena svarbiausių išorinių krizių priežasčių yra ekonomikos lėtėjimas ir dideli mokesčiai (Sakalas, Virbickaitė 2003; Šneidere, Būmane 2007; Višinskis *et al.* 2006).

Aplinkos veiksnių poveikis krizinei įmonės situacijai turi sinerginį efektą: paprastai išorinės sąlygos sustiprina vidinių veiksnių reikšimosi galimybes (Stoškus *et al.* 2007).

Krizė yra neatsiejama įmonės ūkinės finansinės veiklos dalis, sukianti nevienodas pasekmes, tačiau nesprenžžiama, ar lemia įmonės žlugimą (bankrotą), kuris mažiau ar daugiau veikia visą ūkio sistemą.

Bankroto reikšmė šalies ūkiui

Bankrotas dažniausiai visuotinai pripažįstamas kaip neigiamas rinkos ekonomikos reiškinys, kaip makroekonominė problema (Sakalas, Virbickaitė 2003). Dažniausia bankrutuojančių įmonių problemos sąlygiškai skirstomos į ekonomines ir socialines (2 lentelė).

Bankrutuojanti įmonė neatsiskaito su kreditoriais, prarandami gamybiniai pajėgumai, susilpnėja šalies konkurencingumas, didėja nedarbas, išauga valstybės lėšų poreikis darbo jėgai perkvalifikuoti, įvairioms socialinėms išmokoms. Bankrutuoja seniai susikūrusios, turinčios galias gamybos organizavimo tradicijas, įmonės, kuriose dirba nemažai žmonių, o naujos įmonės veržiasi į

1 lentelė. Vidinės ir išorinės krizių priežastys (sudaryta autorių remiantis Brecher *et al.* 2007; Butkus *et al.* 2006; Sakalas, Savanevičienė 2003; Stoškus *et al.* 2007; Višinskis, Driukas 2006)

Table 1. Internal and external causes of crises (the authors concluded, according to Brecher *et al.* 2007; Butkus *et al.* 2006; Sakalas, Savanevičienė 2003; Stoškus, Beržinskienė 2007; Visinskis, Driukas 2006)

VIDINĖS KRIZIŲ PRIEŽASTYS	IŠORINĖS KRIZIŲ PRIEŽASTYS
<ol style="list-style-type: none"> 1. Įmonės finansų valdymo nesėkmės (per dideli išsipareigojimai kreditoriams, apyvartinių lėšų trūkumas, neatliekama finansinė analizė, netinkamas piniginių srautų valdymas). 2. Nepakankama vadovų kompetencija (netinkama įmonės koncepcija planuojant, organizuojant, vykdant kontrolę, neatsargus ar pernelyg rizikingas elgesys). 3. Klaidingas rinkos vertinimas (nepakankamas kainų politikos lankstumas, nepakankamai įvertinta konkurencinė aplinka, aprūpinimo ir logistikos problemos). 4. Kapitalo trūkumas. 5. Blogas verslo administravimas (netinkamai parengtos sutartys arba jų visiškai nėra). 6. Sistemos ir struktūros nesėkmės (netinkama įmonės gamybinė struktūra, personalo problemos). 7. Lėtas didelių įmonių restruktūrizavimas. 8. Agresyvumas, ieškant naujų rinkų stoka. 9. Nelaimės, sukčiavimai, aplaidumas. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ekonomikos lėtėjimas. 2. Finansinės ir ekonominės kitų šalių krizės (JAV dolerio kurso smukimas, Rusijos krizė ir kt.). 3. Dideli mokesčiai. 4. Rinkos pokyčiai (rinkų siaurėjimas ar plėtra). 5. Naftos kainų pokyčiai. 6. Įstatymų kaita ir korupcija viešajame sektoriuje. 7. Verslo plėtros vieta. 8. Partnerių nesėkmės (tiekejū, antrinių įmonių). 9. Protekcionistinė politika, konkurentai iš užsienio. 10. Kreditų gavimo tvarka. 11. Įmonių teikiamų finansinių atskaitomybių griežtos kontrolės, nustatant pažeidimus, nebuvimas.

2 lentelė. Neigiamos ir teigiamos bankroto savybės (sudaryta autorių remiantis Brecher *et al.* 2007; Purlys 2001; Sakalas, Virbickaitė 2003 *et al.*)

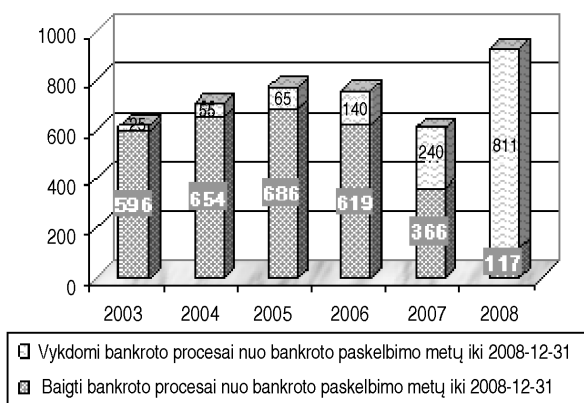
Table 2. Advantages and disadvantages of bankruptcy (the authors concluded, according to Brecher *et al.* 2007; Purlys 2001; Sakalas, Virbickaitė 2003 *et al.*)

BANKROTAS KAIP NEIGIAMAS REIŠKINYS	BANKROTAS KAIP TEIGIAMAS REIŠKINYS
<p><u>SOCIALINĖ PROBLEMA:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) bendro šalies gyventojų gyvenimo lygio kritimas; 2) gyventojų nepasitenkinimas esama silpna šalies ūkio būkle, valdžia; 3) atsiradęs gyventojų netikrumas dėl ateities; 4) didelis nedarbo augimas; 5) emigracija į kitas šalis („protų nutekėjimas“). <p><u>EKONOMINĖ PROBLEMA:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 6) gamybinio pajėgumo praradimas; 7) susilpnėjęs bendras šalies ūkio konkurencingumas; 8) nesumokėti mokesčiai valstybės biudžetui, „Sodrai“, fondams ir kt.; 9) kitų rinkos dalyvių, turinčių su bankrutuojančia įmone verslo ryšių (nesumokėti kreditiniai išsipareigojimai ir pan.), ekonominiai sunkumai ar net bankrotas; 10) papildomos išmokos iš valstybės biudžeto: socialinės išmokos, taip pat išmokos darbo jėgai perkvalifikuoti ir kt. 	<p><u>EKONOMINĖ NAUDA ŪKIUI:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ūkio apsivalymas nuo neefektyvių, neperspektyvių įmonių, neretai gaminančių moraliai pasenusius gaminius, kurių gyvavimo ciklas yra pasibaigęs; 2) nereikalingų struktūrų bei nenaudojamų pajėgumų likvidavimas; 3) atsiradusi galimybė kurtis naujoms įmonėms, skatinančioms technikos, gamybos ir visuomenės pažangą. <p><u>EKONOMINĖ NAUDA ĮMONEI:</u></p> <p>LAIKU PASKELBTAS BANKROTAS:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) leidžia įmonei restruktūrizuotis; 2) leidžia laiku grąžinti skolas kreditoriams, taip sumažinant jų verslo riziką.

rinką neturėdamos reikalingų organizavimo, valdymo, kontrolės ir kitų svarbių įgūdžių (Purlys 2001). Socialinės problemos yra vienos iš didžiausių šalies ūkiui, tačiau išvystytos ir paklausios darbo rinkos šalyse šie rūpesčiai labai supaprastėja, nors pripažįstama, kad žemos kompetencijos darbo jėgai bankrotas – labai skausminga problema (Sakalas, Virbickaitė 2003). Nepaisant to, anot skirtingų autorių, bankrotas kartu yra procesas, kuris taip pat ir teigiamai veikia šalies ūkį. Pasitraukdamos senosios įmonės sudaro sąlygas naujų, efektyvesnių ir technologiškai visuomenės pažangai reikalingesnių įmonių kūrimuisi. Laiku paskelbtas bankrotas leidžia, pardavus turta, sugrąžinti skolas kreditoriams, mobilizuoti kolektyvą ir pašalinti trūkumus (Sakalas, Virbickaitė 2003). Nors įmonių bankrotas turi ir teigiamą poveikį, tačiau jo neigiamą įtaką įmonei, šalies ūkiui ir visai visuomenei gerokai didesnė (Mackevičius, Rakštelienė 2005).

Įmonių bankroto dinamika Lietuvoje

Išvystytos rinkos sąlygomis kiekvienas verslas patiria didesnę ar mažesnę riziką. Mažėjančius ekonominio augimo tempus rodo išaugęs bankroto procesų skaičius Lietuvoje (1 pav.).

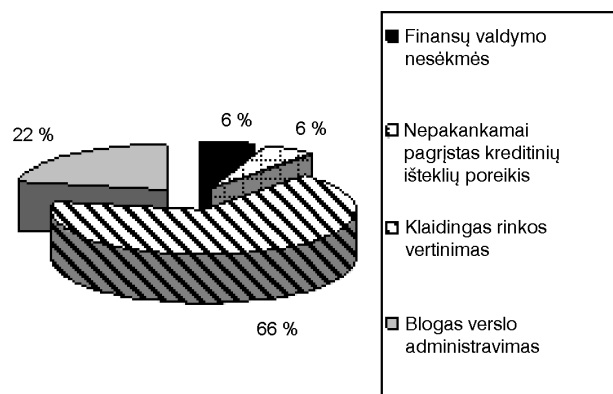
1 pav. Bankrutuojančių įmonių dinamika (Įmonių bankroto... 2008)

Fig. 1. The dynamics of enterprises' bankruptcies (Įmonių bankroto... 2008)

Įmonių bankroto valdymo departamento išankstiniais duomenimis, 2008 m. bankroto procesų padaugėjo, nors nuo 2005 m. bankrutuojančių įmonių nuolat mažėjo. Bankrotas 2008 m. buvo paskelbtas 928 įmonėms, t. y. 53,1 % daugiau, palyginti su ankstesniais metais. 2008 m. bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių skaičius gerokai padidėjo visose veiklose, išskyrus žemės ūkį – šiame sektoriuje bankrutuojančių įmonių buvo 33,3 % mažiau, palyginti su 2007 m. Lėtėjanti Lietuvos ekonomikos

plėtra ypač atspindėjo statybų sektoriuje, nes 2008 m. bankrutavo 123,9 % daugiau nei 2007 m. Dėl sumažėjusios paklausos sutriko atsiskaitymai tarp įmonių; statybos bendrovės negalėjo laiku atsiskaityti su subrangovais ir prekybininkais. Palyginti 2008 m. su 2007 m., daugiau nei dvigubai išaugo kitų kreditorių bei Valstybinės mokesčių inspekcijos inicijuojamų bankrotų skaičius (Įmonių bankroto... 2008).

Ilgas įmonių nemokumas ir užtrukusios bankroto procedūros sudaro sąlygas iššvaistyti įmonės turta, sukaupti daug skolų, dėl to įmonė tampa nepatraukli pirkėjams kaip verslo vienetas. Laiku neįvertinus įmonei gresiančio bankroto įmonės reorganizavimui ar naujo verslo pradžia dažnai jau nebelieka jokių bankrutuojančios įmonės rezervų (Stoškus *et al.* 2007). Remiantis atlikta atsitiktinai pasirinktų šimto Lietuvos įmonių bankroto priežasčių analize paaiškėjo, kad 66 % nesėkmingos įmonės veiklos priežasčių yra neįvertinta ar nepakankamai įvertinta konkurencinė aplinka ir (arba) pačios įmonės veiklos rizikos veiksniai (2 pav.).

2 pav. Įmonių kritinių situacijų (bankroto) priežastys (Butkus *et al.* 2006)¹

Fig. 2. The reasons of critical situations (bankruptcy) in enterprises (Butkus *et al.* 2006)

Verslo priklausomybė išskirtinai tik nuo vieno tiekėjo ar vieno pirkėjo, nesugebėjimas konkuruoti produktų rinkoje, paslaugų kainomis ar kokybe arba tiesiog neatšargus ar pernelyg rizikingas elgesys – pagrindiniai įmonės veiklos rizikos veiksniai. Taip pat svarbi nemokumo priežastis – blogas verslo administravimas, t. y. kai netinkamai parengiamos sutartys arba kai dirbama be sutarčių, neinvestuojama į gamybos, technologinio proceso tobulinimą ir pan.

¹ Duomenys 2003–2005 m. Susidurta su naujesnių duomenų gavimo problema.

Išorinės aplinkos pokyčiai ir spaudimas, kurį patiria šiuolaikinės rinkos sąlygomis veikianti įmonė Lietuvoje, dažnai atsiduria už tos įmonės vadybos kompetencijos ribų (Stoškus, Beržinskienė 2007).

2008 m. viena svarbiausių vis daugiau atsirandančių nemokių įmonių skaičiaus didėjimo priežastis – išorinė, t. y. ekonomikos lėtėjimas, lemiantis kitas aplinkybes, verčiančias verslininkus atidėti mokėjimus.

Augančios bankrutuojančių įmonių skolos sukelia minėtas socialines ir ekonomines problemas, kurias tenka spręsti ne tik darbo netekusiems ir apmokėjimo negavusiems darbuotojams, bet ir atitinkamoms institucijoms, kurių veikla neatsiejamai veikia visuomenės gyvenimo kokybę (valstybės biudžetas ir jo deficitas, „Sodra“, bankų veikla).

Išvados

1. Dažniausia įmonės nesugebėjimą prisitaikyti prie sparčiai kintančios aplinkos lemia vidinės ir išorinės priežastys. Įmonės finansų valdymo nesėkmės, vadovų kompetencijos trūkumas, klaidingas rinkos vertinimas bei kapitalo trūkumas – vieni svarbiausių vidinių įmonės krizių priežasčių. Reikšmingiausios išorinės krizių priežastys – ekonomikos lėtėjimas ir dideli mokesčiai.

2. Įmonių bankrotas dažniausia suprantamas kaip neigiamas reiškinys, kurio sukeltos socialinės ir ekonominės problemos yra pavojingos ne tik įmonei ar jos savininkams ir darbuotojams, bet ir kitoms įmonėms, valstybei ir visai visuomenei. Tačiau išskiriamos ir teigiamos bankroto savybės, kurios skatina didėti konkurencingumą, mokslo ir technikos pažangos pokyčių spartą, ūkio apsisvalymą nuo neefektyvių ir (arba) neperspektyvių įmonių.

3. Bankroto procesai 2008 m. pradėti 928 įmonėms, t. y. net 34,7 % daugiau nei 2007 m. Lėtėjanti Lietuvos ekonomikos plėtra didžiausią įtaką turėjo statybų sektoriui, nes dėl sumažėjusios paklausos ir sutrikusių atsiskaitymų 2008 m. bankrutavo 123,9 % daugiau statybos bendrovių nei 2007 m. Didelis bankrutuojančių įmonių skaičius rodo, kad praktikoje bankroto diagnostikai ankstyvuoju periodu skiriama nepakankamai dėmesio.

Literatūra

- Brecher, S. M.; Breslow, S.; Harris, A. C.; Horgan, J.; Martini D. A. 2007. “Alternative” Investment Managers and Bankruptcy: The Brave New World of Chapter 11, *Journal of Private Equity* 10: 47–51.
- Butkus, K.; Jazbutis, R., et al. *Fizinių asmenų nemokumo problemų sprendimo būdų analizė*: taikomasis mokslinio tyrimo darbas. [žiūrėta 2008 m. balandžio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/verslotyrimu/>>.
- Garškaitė, K. 2008. Įmonių bankroto prognozavimo modelių taikymas, *Verslas: teorija ir praktika* 9(4): 281–294.
- Įmonių bankroto valdymo departamentas prie Ūkio ministerijos. Įmonių bankroto ir restruktūrizavimo procesų 2008 m. sausio–gruodžio mėn. apžvalga* [žiūrėta 2009 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <www.bankrotodep.lt/Doc/2008_01_12.doc>.
- Mackevičius, J.; Rakštelienė, A. 2005. Altman modelių taikymas Lietuvos įmonių bankrotui prognozuoti, *Pinigų studijos* 24–36.
- Purlys, Č. 2001. Įmonių bankroto prevencijos sistemos kūrimas Lietuvoje, *Ekonomika* 53: 75–86.
- Sakalas, A.; Savanevičienė, A. 2003. *Įmonės krizių vadyba*. Kaunas: Technologija. 205 p.
- Sakalas A., Virbickaitė R. 2003. Bankroto teorija ir praktika, *Inžinerinė ekonomika* 2(33): 106–111.
- Stoškus, S.; Beržinskienė, D.; Virbickaitė, R. 2007. Bankroto kaip dinaminės įmonių krizės vystymosi alternatyvos teoriniai ir praktiniai sprendimai, *Inžinerinė ekonomika* 52(2): 26–33.
- Šneidere, R.; Būmane, I. 2007. Insolvency of a company and the methods of financial analysis to forecast it, *Economics and Management* 12: 137–146.
- Višinskis, V.; Driukas, A. et al. 2006. *Nemokumo samprata ir jos teisinio reglamentavimo analizė* [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/nemokumo%20studija.doc>>.

THE MATTER OF BANKRUPTCY: THEORY AND PRACTICE

A. Januševičiūtė, D. Jurevičienė

Summary

Various opinions on internal and external reasons of bankruptcy origin are systemized in the article. Analyzing the impact of bankruptcy for state's economy both negative (such as economic and social) and positive (such as merges or just closing of non effective companies) sides are pointed out. After analyzing the dynamics of bankruptcy of Lithuanian enterprises during recent years, the main factors which influenced the insolvency are stated.

Keywords: bankruptcy, crisis causes, bankruptcy dynamics in Lithuania.